

Nagy Attila

Adalékok a Sárga kastély korai történetéhez

A dunaszerdahelyi Sárga kastély keletkezésének és múltjának részletes történetét lényegében a Dunaszerdahely című monográfia megjelenéséig (2012)¹ komolyabban és behatóan senki nem tanulmányozta, azt csupán néhány fennmaradt leírásból „rekonstruálták” a korábbi településtörténettel foglalkozó kiadványok. Hogy a csallóközi régió központjának számító város egyik legjellegzetesebb, s talán legismertebb történelmi épületének kutatása miért is váratott magára ilyen sokáig, nem képezi jelen dolgozat tárgyát.

Írásunk sem teljes, hiszen jelenleg is zajlik a kastély e korai történetének megismerése, kutatása.

Források sokszínű tükrén át...

A település második legrégebb épületével, a 18. században épült Sárga kastéllyal kapcsolatos eddigi legkorábbi leírást sokáig Ipolyi Arnoldhoz kötötték,² aki 1858-ban a Vasárnapi Újság hasábjain, a Csallóközi uti-képekben tette közzé a kastély eredetét is érintő írását:

„A városka újabb szebb házai mellett egyik régibb nevezetesege a Kondé család pókateleki kastélya, csúcsán hatalmas póka (pulyka) szobrával. A házat a múlt század manzardi ízlésében meglehetősen szépen emelteté Kondé püspök híres családja számára” – foglalja össze Ipolyi.³

A szöveg folytatásában az 1300-as évektől kezdve birtokos Pókateleki Kondé család⁴ eredetét fejtegeti, majd a kastéllyal kapcsolatos megjegyzését ekképp zárja a szerző:

¹ Nagy Attila–Nagy Iván–Novák Veronika–Simon Attila–Vajda Barnabás: *Dunaszerdahely*. Csallóközi Barátok Társulása. Dunaszerdahely, 2012.

² A Dunaszerdahellyel foglalkozó munkák szinte mindegyike kritika nélkül vette át az 1858-as útinapló hivatkozását.

³ Ipolyi Arnold: *Csallóközi uti-képek*. Csallóközi Kiskönyvtár sorozat, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1993., 46.

⁴ A Pókateleki Zomor (Szomor), azaz a későbbi Kondé család már a 13. század másik felében megjelenik a térségben, s rövidesen annak egyik meghatározó családjává válik – egészen a 19. század első harmadáig.

Ipolyi Arnold idősebb kori portréja

„Ma azonban az ősi Póka-fé-szekből is kirepültek már fiaik; a házat haszonbérlo lakja és ke-resetére használja – úgy látszik, pálinkagyárnak van szánva, elég, hogy keze szennye meglát-szik rajta. El lehet itt is a költő-vel mondani:

»Úri kastély... nem a régi,
Nagyon el van már hagyatva,
Külsejéről meglátszik, hogy most
Haszonbérlo zsidó lakja.«⁵

Az utókor az ő nyomán szinte napjainkig abban a hitben élt, hogy az im-pozáns épületet Pókateleki Kondé Miklós (1732–1802)⁶ nagyváradai püspök építtette. Miért is ő került Ipolyi látóterébe? Elsősorban természetesen azért, mert a kastélyt egy időben az itt komoly gyökerekkel rendelkező Pókateleki Kondé család is bírta, s az 1802-ben elhunyt Miklós püspök e család ismert tagja, s ráadásul *püspök* is volt. Tudjuk azt is, hogy Ipolyit Dunaszerdahelyen jártakor a helyi viszonyokat (minden bizonnyal) kevésbé ismerő katolikus segédlelkész kísérte, akire őt Szakvály János szerdahelyi katolikus esperes bízta.⁷ Ha e segédlelkész volt az egyik „forrása” Ipolyinak, könnyen feltételezhető, hogy az akkor már inkább a Kondék örökségeként ismert hely épít-tetőjének személye felől semmi oka nem volt kételkedni.

Ugyancsak mint *Kondé-kastély* tűnik fel az épület a Dunaszerdahelyt szü-lővárosának tartó jeles Kelet-kutató, Vámbéry Armin 1905-ös önéletírásában.

⁵ Ipolyi Arnold: *Csallóközi úti-képek*. i. m.

⁶ Az 1732-ben Felső-Újfaluban született Pókateleki Kondé Miklós püspök volt a Kondé család legmagasabb egyházi pozícióba jutott tagja. Iskoláit a pozsonyi jezsuitáknál kezdte, majd a bölcséletet és teológiát 1749–56-ban Nagyszombatban végezte. Előbb Somorján volt káplán, majd 1757-ben Csütörtökre, onnan pedig 1758-ban Felbárra került plébános-nak. 1765-től szepesi kanonok, később a bécsi Pazmaneum rektora. Innentől egyházi pályája gyorsan ívelt: előbb esztergomi kanonok, 1777-ben honti, rá három esztendőre sasvári főes-peres, illetve a királyi ítélőtábla főpapja lett. 1791-ben belgrádi püspöknek szentelték fel, s egyben az esztergomi érsek segédpüspöke volt. 1799-ben káptalani helytartó és a hétszemé-lyes tábla ülnöke. 1800. december 22-én nagyváradai püspökké szentelték, amely tisztségét 1802-ben bekövetkezett haláláig viselte.

⁷ im. Ipolyi Arnold: *Csallóközi úti-képek*. 46.

A település egyik legismertebb „fia” ekképp emlékezik gyermekkorának, az 1840-es évek elejének szerdahelyi színhelyére:

„Emeletes háza csak egy volt a városnak, az is keresztény kézen volt: egy Kondé Ignác, nevű birtokosember volt a tulajdonosa. A dunaszerdahelyi nyelvjárás ennél fogva kezdetben egyszerűsítés okából, utóbb hagyományból kondégnác, azaz háznak mondotta az emeletes házat s mikor idő múltán Pozsonyba kerültem és megláttam a sok emeletes házat, belőlem is így tört ki a csodálkozás: »Ejnye, de sok kondégnác, azaz ház van itten!«»⁸

A sok helytörténeti munkában idézett, 1904-ben megjelent Borovszky-féle Magyarország vármegyéi és városai sorozat Pozsony vármegye településeit bemutató része hasonlóképp a nagyváradi püspököt említi: *„Az ú.n. »sárga kastélyt« Kondé Miklós püspök építtette».*⁹

Az előzőekben felsorolt, 1858-ban, 1904-ben, illetve 1905-ben közölt, ma már forrásértékűnek számító szövegeken túl azonban nem leljük a Sárga kastély és Pócateleki Kondé Miklós püspök kapcsolatának nyomát.

Érdekes, hogy a kastélyt, illetve annak Kondé-voltát még (s erre a mégre visszatérünk) nem említi Vályi András 1796–99 között kiadott Magyar Országának Leírása című, településeket leíró kiadványa, miközben a szövegből konkrétan kiderül, hogy Vályi nemcsak ismeri, hanem lekötelezettje a Pócatelekről, illetve az

Pócateleki Kondé Miklós püspök portréja. Nagyvárad, püspöki palota

⁸ Vámbéry Ármin: *Küzdelmeim*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2001., 21–22.

⁹ <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0017/6.html>. A szöveg Dunaszerdahelyt érintő részét Vende Aladár, a monográfia segédszerkesztője írta

akkor már inkább Szerdahely–Újfalunak ismert településről származó Pókateleki Kondé József Benedeknek (1760–1831):

„PÓKATELEK, és Szerdahely Újfalu. Magyar helység Pozsony Vármegyében, földes Ura Pókateleki Kondé Uraság. Egész 1300-zadik esztendő óta össze van kaptsolva Szerdahely Városával, mellytől tsak egygy útsza választya-el. Különös indulattal köszönöm Tekéntetes, és Vitézlő Pokateleki Kondé József Benedek Úrnak, Kir. Magyar Udvarnoknak, és az Esztergomi Érsekség' nagy érdemű Inspektorának hazafiúi nemes úri indulattyát, és szívességét, a' Közjóra tzelozott igyekeztek eránt, az egész Haza előtt; a' ki is munkámat hiteles tudósításai által még 1790. elősegélleni méltóztatott. Hattárja, és vagyonnyai is Szerdahely Városáéhoz hasonlítók.”¹⁰

Komoly kételyt ébresztő emellett magának Pókateleki Kondé Miklósnak az 1802-ben keletkezett végakarata,¹¹ abban ugyanis egyáltalán nem esik szó a környék egyik legnagyobb és egyben legszebb rezidenciájáról.

Pedig végakaratból egyértelműen kitűnik, hogy Kondé püspök gondoskodni kívánt családjáról, de szülőföldje szegényeiről is. A végrendeletben leteleményezett családi alapítvány egészen 1953-ig szolgálta is e célját. Furcsa lenne, hogy az állítólag családjá számára építtetett kastélyról hallgatott volna abban.

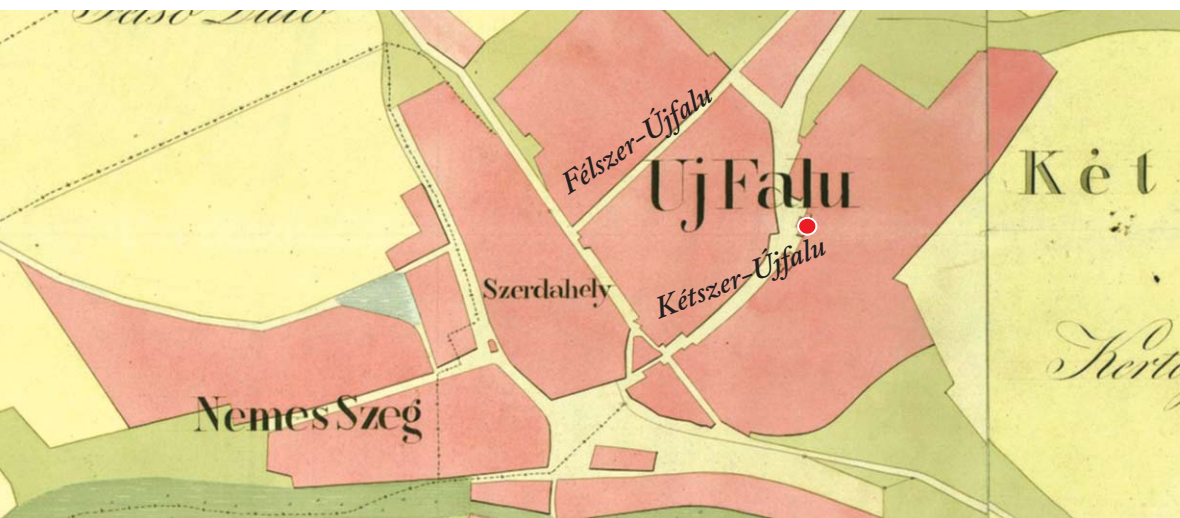
„Hogy rokonaimról részletesen nem teszek említést, teszem részint azért, mivel a mindennapi tapasztalat rátanított, hogy Krisztus öröksége ritkán jut el a harmadik nemzedékig, részint pedig azért, mivel mindenkinek méltányosság szerint eleget tenni nem voltam képes. Ha pedig egyiknek, vagy másikkal külön valamit hagytam volna, a többieknek ellenben legalább is ellenszenvét váltottam volna ki. Hogy ezt elkerüljem, mégis mintegy családi vagyonomból rokonságomért valamit tenni látszassam, harmincezer forintot hagyok oly értelemben, hogy ennek kamataiból családom fiu sarjaiból három, vagy valamely felállítandó nevelőintézetben, vagy belátás szerint máshol is képeztessenek és pedig olyanok, akik Istentől a többinél kiválóbb tehetséggel vannak ékesítve és

¹⁰ Vályi András: *Magyar országnak leírása*. Harmadik kötet. Buda, 1799., 106.

¹¹ Lásd Kondé Miklós 1802-es végrendeletét a Pozsonyi Állami Levéltár iratanyagaiban (Kondé fond, 321. sz. iratköteg), illetve az *Alapítólevél a pókateleki Kondé Miklós püspök-féle családi ösztöndíj és szegényalapítványról* c. kiadványban. Adler, Dunaszerdahely, 1931., 2-3.

*viselkedésük, erényességük és tanáraiknak bizonyítványai által, továbbá a rokonság véleményéből kifolyólag magukat méltóbbá teszik és nagyobb műveltségöknek a Király és a Haza reményére jelét adják.*¹²

A szöveg másik helyén, ahol a szegényalapítványt említi, szól „származása és birtoka helyéről”, Felső-Újfaluról is.¹³

Újfalu 19. század eleji térképén pirossal megjelöltük a Sárga kastélyt, valamint beírtuk Felső- és Kétszer-Újfalut is

Kondé Miklós életútjának egyik fontos forrásaként ismert, a nagyváradi egyházmegye történetét, s egyházi vezetőit bemutató 1806-os kiadvány – amely többek között ismerteti Miklós püspök életrajzát, taníttatását, egyházi pályájának fontosabb állomásait, cselekedeteit¹⁴ – sem utal a Pókatelek-Újfalui kastély általa történt építtetésére.

¹² Részlet a végrendeletből. In *Alapítólevél a pókateleki Kondé Miklós püspök féle családi ösztöndíj és szegényalapítványról* c. kiadványban. Adler, Dunaszerdahely, 1931., 2. o.

¹³ Uo., 3. o. Kondé Miklós említett származási és birtokhelye a végrendeletében is említett Felső-Újfalu volt. A Szerdahellyel már korábban összenőtt település-agglomeráció részét több település képezte: Újfalu, amelynek egy része a korábbi Pókatelek, Pókateleke birtokrészt is magába foglalta, illetve Nemesszeg és a Tejedek. Újfalu két részét ismerjük: Felső-Újfalut, illetve Kétszer-Újfalut. A két településrészt (lényegében utcarészt) az különböztette meg egymástól, hogy egyikben az utca egyik oldalán álltak a házak, míg másikban mindkét oldalon. A településrészek könnyen azonosítható mai helyszínei a Bacsák utca (a korábbi Felső-Újfalu), illetve a Kondé püspök utca (Kétszer-Újfalu). *Lásd a fenti térképen!*

¹⁴ *A német hívség*. Nagyvárad, 1806. 775–792.

A Sárga kastély urai: a Padányi Biró család

Noha Pókateleki Kondé Miklós végrendeletében nem, mégis megtaláljuk a Sárga kastély „születésének” hiteles és mondhatni hajszálpontos leírását egyik jeles kortársa, az ugyancsak egyházi főméltóság, régiónk jeles szülötte, Padányi Biró Márton veszprémi püspök¹⁵ 1762. május 5-én kelt végrendeletében.

„Fivérünknek, Istvánnak a birtoka vagy valóságos uradalma pedig, amelyet mi vásároltunk és örökjogon ráruháztunk, teljes egészében Sarlóköz szigetén, Pozsony megyében található, röviden itt következik: a Kondé-javak, amelyeket Kondé Jánostól zálogjogon 32 évre szabad építkezéssel és a visszaváltás idejével vásároltunk: Pókateinken, Újfaluban, Nagyudvarnokon és Tökésen. A többi, ugyanott a Sarlóközben lévő birtokjog, amelyeket Biró Istvánnak mi vásároltunk, és valóságosan át is adtunk neki, így következnek: Nagysáropadányon, Gyúlsön, Bögellön vagy Kispadányon és Karáp szigetén. Emellett Pókateinken építettünk egy négy szintes, elég tágas és tisztes magtárát, az egész magtár alatt kiterjeszkedő pincével együtt. Hasonlóképpen ugyanott építettünk egy tisztes és igen tágas rezidenciát, amelyet kívülről Szent Márton püspök és hitvalló kőből faragott képmása és más díszítmények és elemek ékesítenek. Ezen felül ebben a rezidenciában a házikápolna oldalán található két szoba, a másik oldalon pedig konyha, kamra és két szoba. Azután két kapuval nagy és tágas tér, feljebb pedig az emeleten a kápolna oldalán két csinos szoba nekünk építve és mívesen kidolgozva. Középen van az étkező, a másik oldalon pedig négy szoba. Mindezek szépen és csinosan ki vannak díszítve almáriumokkal, családi

¹⁵ Padányi Biró Márton veszprémi püspök egy padányi kismemesi családban látta meg a napvilágot 1693. április 15-én. A gimnáziumot Nyitrán, a teológiát Nagyszombatban végezte, s 1722-ben szentelték pappá. Előbb Bicske plébánosa, 1729-től felsőörsi prépost, veszprémi kanonok, 1733-tól pedig püspöki helynök lett. 1741-ben a pozsonyi országgyűlésen, a káptalan követeként magára vonta Mária Terézia figyelmét is. Az ismert és energikus Padányi Biró pályája innentől gyorsan ívelt: 1745-re veszprémi püspök lett, illetve Veszprém megye örökös főispánja, 1746-tól királyi tanácsos, 1747-től valóságos belső titkos tanácsos. Az ellenreformáció egyik legjelentősebb és legmarkánsabb alakja volt, „Dunántúl Pázmányának” nevezték. Neve a művészetek jelentős mecénásaként is ismert. Kormányzása idején 88 új templomot építtetett, 109-et felújított, 43-ból kiüzte a protestánsokat és 48 új plébániát szervezett, Sümegen országos híru rezidenciát építtetett. Radikális reformációellenes Enchiridion című hitvitázó kötetével nagy vitát kavart, melyet aztán az uralkodó be is tiltott. 1762. augusztus 16-án hunyt el Veszprémben.

*és más ékes képekkel és különböző más ékességekkel. És végül a házikápolna a karzattal, amelyben Szent Margit szűznek, IV. Béla magyar király leányának a képmása található. Mind-
ezt, ugyanis semmije sem volt, mi gyűjtöttük össze neki, s ezek-
hez hozzászámolva a hat ökrös igát, a marhacsordát, a ménest,
a mintegy 400 juhót, könnyen százezer forint érték javakat és
birtokjogokat adtunk át neki.*¹⁶

*A csallóközi Padány községből származó
Padányi Biró Márton (1693– 1762)
veszprémi püspök*

Az egykori veszprémi főúr és egyházfő végakaratóból kétségtelen kitűnik, hogy a kastély területét Újfalú határában, Pókatelkén Kondé Jánostól (és Ignáctól) vette meg, unokatestvére, István számára, hogy számára „egy tisztos és igen tágas rezidenciát” építtessen. E rezidencia felosztását, szobáinak, helyiségeinek elrendezését mindmáig hűen tükrözi a kastély belső tere.

Azt azonban, hogy pontosan mikor épült maga a kastély, két forrás ütközése okán nehezen tudjuk datálni.

Az egyik az 1781-es Batthyány-féle szerdahelyi vizitáció,¹⁷ amelynek a házi kápolnákat taglaló részében (*De Capellis Domesticis*) azt olvassuk, hogy Biró István úr és Pestvármegyei Anna házában 1753-ban Biró Márton veszprémi püspök házi kápolnát állíttatott, melyben Árpád-házi Szent Margit szűz

¹⁶ *Padányi Biró Márton veszprémi püspök végrendelete 1762.* Kiadásra előkészítette Hermann Róbert és Jakab Réka. A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2013., 61.

¹⁷ 1776-ban az egykori esztergomi érseki egyházmegyét felosztották, s az érsekség területéből újabbakat is létrehoztak. A megmaradt egyházmegyét, illetve annak háromszáznegyvenöt plébániáját 1779–1787 között felmérte és rendezte Batthyány József esztergomi érsek, hercegprímás. A szerdahelyi helytörténet számára bőséges információt rejtő többszáz oldalas egyházlátogatási jegyzőkönyv 1781-ben íródott.

számára oltárt emeltek, s melyet Arady Nepomuki János pozsonyi kanonok szentelt fel.¹⁸ E forrás alapján 1753-ra már állnia kellett a kastélynak.

Ennek azonban ellentmond Padányi Biró naplója, mely szerint

„... a 224. lapon az a feljegyzés van, hogy 1754. jan. 1-én pókateleki Kondé János és Ignácztól valami, közelebb meg nem nevezett csallóközi birtokot vett 26500 fton.”¹⁹

Hogy tehát 1753-ra állt-e már a kastély, avagy 1754-ben kezdődött el az építkezés, nehezen pontosítható, az azonban bizonyos, hogy Biró István

„... egy tisztességes, kegyes, szép, szemérmes és okos (s nem mellesleg tehetős) leányt, néhai Pestvármegyei generális úr leányát, Annát 1758-ban maga számára örök társként Nyitra megyéből és városából szóban eljegyezte és még ugyanabban az évben saját sarlóközi birtokára, Pókatelekre, saját házába elhozta...”²⁰

Mint látjuk, Padányi Biró István 1753/54-től a kastély uraként élt a pókateleki birtokon, 1758-tól pedig már feleségével, Pestvármegyei Annával együtt.

Hogy a veszprémi püspök többször megfordult unokaöccsénél a kastélyban, s hogy ténylegesen használta is a maga számára a kápolna mellett „művesen kidolgozva” kialakított szobákat, mára már bizonyos. Nem is csoda, hiszen többször járt Szerdahelyen – bérmált, misézett is a Szent György-templomban. A templom szószékét, tetején a Padányi Biró család címerével, 1753/54–60 körül ő adományozta, s jó viszonyt alakított ki és ápolt a helyi nemes családokkal, főképp a Kondékkal és a Bacsákokkal. Értékes példája ennek például az a jelenet, mikor 1757 júniusában személyesen van jelen Bacsák Ferenc szerdahelyi plébános beiktatásánál.²¹

Padányi Biró Istvánról, a kastély tényleges uráról ismét püspök nagybátyja végrendeletéből tudunk meg többet:

¹⁸ *Batthyianiana Visitatio Parochiae Szerdahelyiensis Anno 1781.* A dunaszerdahelyi plébánia levéltára. 168.

¹⁹ *Padányi Biró Márton veszprémi püspök naplója.* Közli Báró Hornig Károly veszprémi püspök. Egyházmegyei könyvnyomda, Veszprém, 1903.

²⁰ I.m. *Padányi Biró Márton veszprémi püspök végrendelete 1762.* 61.

²¹ *Series parochiarum et parochorum Archi-Dioecesis Strigoniensis,* Esztergom, 1894., 474. „Inde 15. Jun. 1757. transvit ad Duna-Szerdahely, ubi 26. ejusdem in praesentia Eppi Vespriensis est installatus, qui et praestatem sermonem du sensu hymni Ambrosiani »Te Deum« dixit.”

„Nevezett Biró Istvánt már tizenkét éve kizárólagos gondoskodásunk és gyámságunk alá fogadtuk. Ugyanis az ő atyja, a fentebb nevezett János mindenéből kiforgatva semmi többet nem birtokolt, mint egy rozoga házat – sőt még az is részben másnak volt zálogba adva – és azon kívül egy silány rétét és két hold szántóföldet. [...]

Az ifjú Biró Istvánt pedig rögtön a kezdetektől Veszprémben, Budán, Bécsben a Löwenburg-kollégiumban a piarista atyáknál, és végül a Liechtenstein-kollégiumban neveltették, különböző tudományokkal ruháztuk fel, s végezetül, miután más tudományokat befejezett, egy keveset munkálkodott és filozófiából ugyanott Bécsben vizsgázott, Nagyszombatban a hazai törvényekre, gyakorlatra és szokásokra oktattuk úgy, hogy vagy hétezer forintot ráköltöttünk.”²²

A püspök szó szerint elárasztotta a leveleiben meleg szeretettel Istóknak nevezett unokaöccsét: a végrendelet további részeiből is látványosan kitűnik, milyen egyéb javakkal halmozta még el. „Az Istók Öcsémben egész gyönyörűségem, mert mind Isten, s mind az Emberek előtt igen köllemetes az ő alkalmaztatása, már magányosan is tud a Szent misében ministrálni” – írja róla.²³

Visszatérve a Sárga kastély „születésének pillanatához”, érdemes a következő tényeket is sorrendbe állítani.

Padányi Biró Márton a Padányi család nemesi előjogaiért folytatott több évtizedes küzdelme az 1750-es évekre szépen beérni látszott. 1750-ben a püspök hatalmas pompával bérmált Alistálon (Padány anyaegyházában), Szerdahelyen és Somorján – Alistálon egyik volt református rokonát is megbérmálta.²⁴ Okkal feltételezhető az is, hogy az 1754-es gr. Csáky Miklós esztergomi érsek által kiadott, a Biró család nemességét véglegesen megerősítő rendelkezés után²⁵ emeltethette Veszprém püspöke a szerdahelyi Szent György-templomnak azt a szószerkét is, amelyről már szóltunk, s amely adományról kétséget kizáróan tanúskodik az 1781-es vizitáció.²⁶

Semmi nem mond lényegében ellent annak, hogy „famíliája tsemetéje”, István számára is talán ekörül, azaz 1753/54-ben/után, a *Restitutio familiae Biroianae* kiadását követően, emeltette a kastélyt.

²² I.m. Padányi Biró Márton veszprémi püspök végrendelete 1762. 61.

²³ Padányi Biró Márton veszprémi püspök élete és kora. Írta Pehm József zalaegerszegi apátplébános. Zalaegerszeg, 1934., 402.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo., 403. o. Ez az ún. *Restitutio familiae Biroianae*.

²⁶ *Batthyianiana Visitatio Parochiae Szerdahelyiensis Anno 1781*. A dunaszerdahelyi plébánia levéltára. 5.

Padányi Biró Istvánt, mint embert, csupán néhány elejtett forráson keresztül ismerhetjük meg. Tudjuk, hogy jól és szorgalmasan tanult, és figyelmesen követte, s megfogadta püspök rokona tanácsait. Tanulmányai után a katonai pálya vonzotta, ám rokona tanácsára mégis a „Táblához” (a vármegye táblabíróságához) került. A katonasághoz való vonzódása azonban megmaradhatott, hiszen 1774-ben tábori kápolnát (*De Capellis Militaribus*) létesített Újfaluban.²⁷ Felesége, Anna tíz gyermeket szült neki, akiket a környék nemesi családjaiba házasítottak be. A Biró család Kondékhoz való kötődése például másodszülött lányuk, Margit által erősödött meg ismét (a Padányi Birók ugyanis távoli rokonságban állottak a Kondékkal), aki Pókateleki Kondé István császári és királyi tanácsosnak, Pozsony vármegye táblabírájának volt a felesége. Vörös márványból készült, a kereszten koponyával, alatta lábszárcsontokkal díszített sírjelük ma elhanyagoltan áll a dunaszerdahelyi köztemetőben, a következő felirattal:

*„Pókateleki Kondé Istványnak Cs.
Kir. Tanácsosnak több Jelles nemes
Vármegyék Tábla Bírójának Életének
69. esztendejében Sz: Jakab
havának 30 napján 1803 (?) történt
halála után és az ő Hitves
Társának született Padányi Biró
Margit Asszonynak a Ki is kedves
férje elvesztésén keseregvőn aztán
két hónapokkal és hat napokkal
utánna költözött Életének
52- Esztendejében – ezen nyugvó Házat
és oszlopot mint elfelejthetetlen
szülőiknek emeltették
háládatos Gyermekei
1819 (?) die.1.jun.a Domini”*

Érdekeség, hogy 1785-ben a II. József utasítására a településekről, illetve a kisknemesekről elrendelt, itt Vermes Sándor szolgabíró által végzett összeírásban Szerdahely–Újfalú földesurai között Biró asszonyságot, Bacsák József királyi tanácsost és a Kondé családot említik.²⁸ Annak ellenére, hogy Padányi Biró István csak hat évvel az összeírás után, 1791-ben halt meg. Ez a tény, illetve hogy a kastélyt 1805-ös haláláig Biró asszonyság, azaz Pestvár-

²⁷ Uo. 171–172.

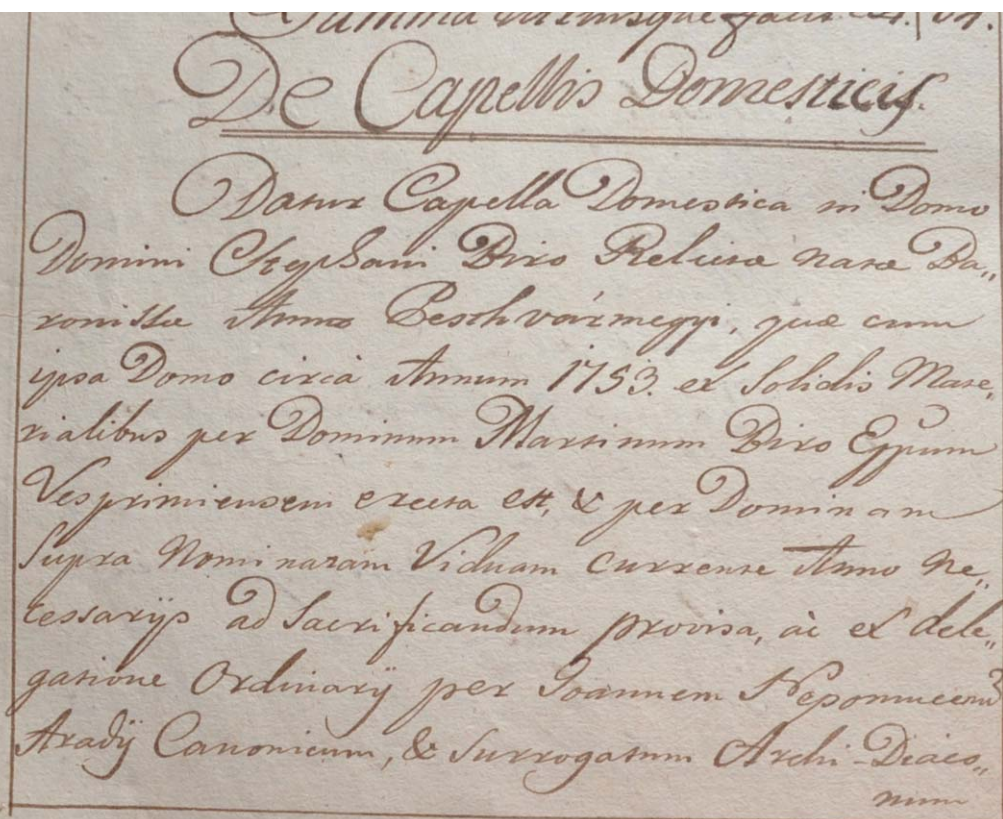
²⁸ I.m. *Dunaszerdahely*. Csallóközi Barátok Társulása. Dunaszerdahely, 2012., 55.

megyei Anna birtokolta, egyértelművé teszi: a híres rezidenciát Pókateleki Kondé Miklós még csak át sem építhette, hiszen már 1802-ben elhunyt.

Arról pedig, hogy a kastély fénykorában hogyan is nézhetett ki, csupán Padányi Biró Márton püspök végrendeletének idevonatkozó szűkszavú része szolgál leírással. Mindenesetre a rezidencia impozáns mérete, avagy akár a hatalmas étkező, illetve a „csinos szobák” sem hagyhatnak kétséget afelől, hogy igazi nemesi pompával találhatták magukat szemben az idelátogatók. A helyiségek „szépen és csinosan ki vannak díszítve almáriumokkal, családi és más ékes képekkel és különböző más ékességekkel” – írják.

Egyetlen helyiségnek maradt fenn csupán a valamelyest pontos képe Biróék korából, mégpedig a magánkápolnáé. A Batthyány-féle vizitáció két és fél oldalas leírása²⁹ valóban lenyűgöző képet fest, milyen gazdagságban is élhettek Biróék. A három ablakkal ellátott, fényes helyiségben szép oltár volt található, Szent Margit szűznek, IV. Béla magyar király leányának a képmásával. A leírás szerint maga az oltár július 13-án, Szent Margit (középkori hagyomány

Az 1781-es Batthyányi-féle vizitáció házi kápolnákat leíró szövegének bevezető szakasza Biró Márton püspök, valamint az oltárt felszentelő Arady Nepomuki János pozsonyi kanonok nevével

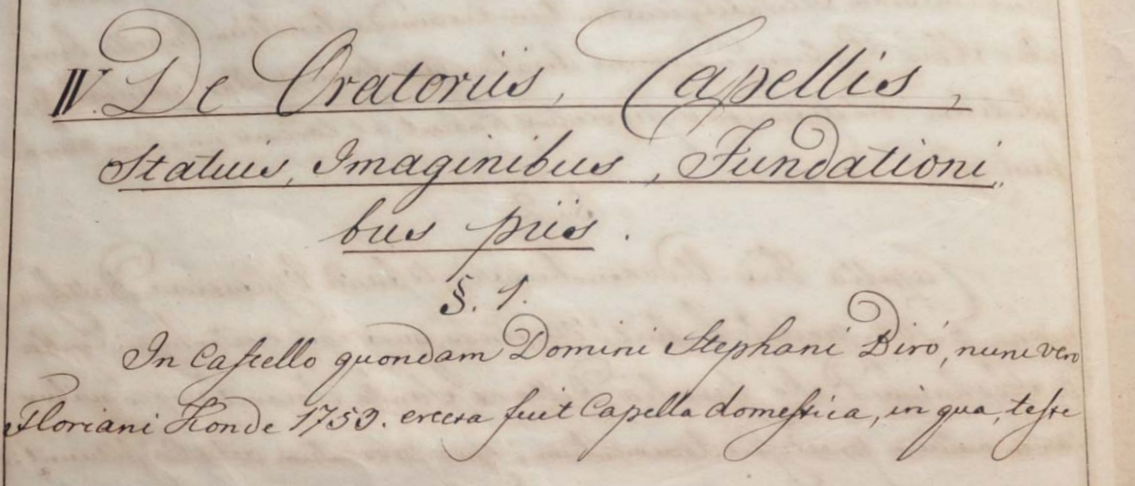

szerinti) napján lett megszentelve, s oltárkövében Szent Crescentius és Szent Justinus mártírok relikviáit helyezték el. Az oltárszekrény, azaz a szentségház szépen megformált színes alabástromból készült – erre helyezték ki az oltárszentséget. A kápolna kelyhe 1761-ben készült. Az oltáron három megáldott terítő, négy gyertya, s egy kánontábla volt elhelyezve, valamint a helyiségben helyt kaptak a miseruhák és a misekönyvek is. A falon három apró festmény függött, ezek egyike a Fájdalmas Szűzanyát, a másik Árpád-házi Szent Margitot ábrázolta (a harmadik kép szentjét nem említik). Vasárnap, illetve „az Úr kötelező ünnepein” lehetett itt misét tartani, hétköznapokon pedig nyolc órákor. A ma *martosi szobaként* ismert helyiségben egy alacsony kórust is kialakítottak a szolgálók számára – elkülönítve őket a nemesi családtól.

* * *

Padányi Biró István 1791-es, majd felesége, Anna 1805-ös halála után a kastély rövidesen a Kondé család birtokába kerül. Az 1846-os vizitáció hitelt érdemlően nem csak azt bizonyítja, hogy akkor már Kondé Flóriáné az épület, hanem az eredeti tulajdonost is egyértelműen megnevezi (*lásd a képen is*):

„Néhai Biró István úr kastélyában, amely most valójában (ténylegesen) Kondé Flóriáné”³⁰

²⁹ *Batthyaniana Visitatio Parochiae Szerdahelyiensis Anno 1781.* A dunaszerdahelyi plébánia levéltára. 168–170.

³⁰ *Visitatio Archi Diaconalis Ecclesiae et Parochiae Oppidi Duna-Szerdahely Anni 1846.* A dunaszerdahelyi plébánia levéltára, 10. „In Castello quondam Domini Stephani Biro, nunc vero Floriani Konde”

Az említett Kondé Flórián édesapja pedig nem más, mint az a *Kondé József Benedek*, akinek édesapjától, *Jánostól* és annak testvérétől, *Ignáctól* vette meg zálogjogon a kastély alatti birtokot Padányi Biró Márton püspök.

Úgy tűnik, a Padányi Biró család 1805 után már nem tudta megtartani a kastélyt, amelyet Kondé József Benedek (1760–1831), az esztergomi érsekség jószágkormányzója, Esztergom, Komárom, Hont és Pozsony vármegyék táblabírája szerzett meg, s alakíttatott át, felhelyezve az épület oromzatára

a Kondé címert, a JBK – Josephus Benedictus Konde – iniciáléval (ekkor került fel az épületre a híres *pulykaszobor*³¹ is).

1831-es halála után aztán a Sárga kastélyt fia, *Kondé Flórián* örökölte, s mint olvastuk, 1858-ban, mikor Ipolyi Arnold a Vasárnapi Újságban lehozta a kastély eredetét is érintő cikket, már csak kevesen tartották emlékezetükben, hogy az akkorra a Szerdahelyen, de Újfalun is hatalmas birtokokkal rendelkező Wahlberg által felvásárolt, s haszonbérbe adott, Kondé-kastélyként ismert épület mintegy fél évszázaddal azelőtt a Padányi Biró család fészke volt.

Kondé József Benedek, korának híres mecénása, a Padányi Biró család után a Sárga kastély birtokosa és átépíttetője

²⁹ Már Ipolyi szövegében találkozunk (Im Ipolyi Arnold: *Csallóközi uti-képek*. 46.) azzal a téves felfogással, miszerint az ősi Kondé-birtok, *Pókatelek* vagy *Pókatek* a *pókáról*, azaz a *pulykáról* kapta volna a nevét. Minden bizonnyal ez az eredettörténet élhetett a Kondé családban is, máskülönben Kondé József Benedek nem helyezte volna az épület csúcsára a pulyaszobrot. Ma azonban már tudjuk, hogy a terület egykori birtokosáról, a 13. században élt *Pookáról* örökölte meg máig ismert nevét.

A Sárga kastély oromzatán a Kondé címer a JBK – Josephus Benedictus Konde – iniciáléval, valamint a pulykaszoborral

* * *

Elég hát egy-két emberöltő, s gyorsan letűnik, avagy beolvad egy másikba egy család? A Padányi Birók esetében mintegy mementóként, kísértetiesen beigazolódtak a pálya- és kortárs Pókateleki Kondé Miklós püspök halálos ágyán elhangzott gondolatai:

„... a mindennapi tapasztalat rátanított, hogy Krisztus öröksége ritkán jut el a harmadik nemzedékig...”

Vajon ez vár miránk is?

Irodalom

- A német hívség. Nagyvárad, 1806*
- Alapítólevél a pókateleki Kondé Miklós püspök féle családi ösztöndíj és szegényalapítványról, Adler, Dunaszerdahely, 1931*
- Batthyaniana Visitatio Parochiae Szerdahelyiensis Anno 1781. A dunaszerdahelyi plébánia levéltára*
- Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye és Pozsony, 1904*
- Ipolyi Arnold: Csallóközi uti-képek. Csallóközi Kiskönyvtár sorozat, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1993*
- Nagy Attila: Szerdahely szíve. A dunaszerdahelyi Szent György-templom múltja és jelene. Glória Kiadó, 2012*
- Nagy Attila–Nagy Iván–Novák Veronika–Simon Attila–Vajda Barnabás: Dunaszerdahely. Csallóközi Barátok Társulása. Dunaszerdahely, 2012.*
- Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora. Írta Pehm József zalaegerszegi apátplébános. Zalaegerszeg, 1934*
- Padányi Bíró Márton veszprémi püspök naplója. Közli Báró Hornig Károly veszprémi püspök. Egyházmegyei könyvnyomda, Veszprém, 1903*
- Padányi Bíró Márton veszprémi püspök végrendelete 1762. Kiadásra előkészítette Hermann Róbert és Jakab Réka. A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2013*
- Series parochiarum et parochorum Archi-Dioecesis Strigoniensis, Esztergom, 1894*
- Vályi András: Magyar országnak leírása. Harmadik kötet. Buda, 1799*
- Vámbéry Ármin: Küzdelmeim. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2001*
- Visitatio Archi Diaconalis Ecclesia et Parochia Oppidi Duna-Szerdahely Anni 1846. A dunaszerdahelyi plébánia levéltára*
- Zimmermann Károly: A nagyváradi l. sz. egyházmegyei clerus érdemei, Nagyvárad, 1864*

Resumé

Podrobne históriu a záhadu okolo zrodu Žltého kaštiela v Dunajskej Strede až do vydania monografie o Dunajskej Strede v roku 2012 v podstate nikto vážne a dôkladne neštudoval. Miestopisné publikácie ich jednoducho (a prasto) „zrekonštruovali“ z niekoľko existujúcich skorších popisov, súpisov a publikácií; čiže ho dal postaviť Miklós Kondé, varadínsky biskup v roku 1770.

Prečo sa výskum tejto rázovitej, najznámejšej historickej budovy regionálneho centra nechal tak dlho na seba čakať, je záhadou; nie je však predmetom tohto príspevku.

Ani náš článok nie je ale úplný, keďže v súčasnej dobe ešte prebieha exaltovaný výskum zrodu a rannej histórie Žltého kaštiela.

V testamente Miklósa Kondého (1732–1802), varadínskeho biskupa sme nenašli zmienku o kaštieli! Ďalší preslávnený syn nášho regiónu, taktiež vysoká cirkevná dôstojnosť, Padányi Biró Márton, vesprémsky biskup vo svojej testamente 5. mája. 1762 nám však autenticky popísal „zrod“ Žltého kaštiela. Bývalý vesprémsky magnát a vrchný cirkevný hodnostár vo svojom testamente totiž uvádza, že kúpil 1. januára 1754 od Jánosa Kondého územie kaštiela v Pókatelek v chotári obce Újfalu (dnes už časť Dunajskej Stredy) pre svojho bratranca Istvána, „aby pre seba mohol postaviť solídne a veľmi priestranné sídlo“. Pravdepodobne v tomto roku mohli začať aj s výstavbou kaštiela ...

Z testamentu je teda možno navyše vyrozumieť, že Padányi Biró István je od roku 1754 pánom panstva Pókatelek; v ďalšej časti testamentu sa uvádza, že od roku 1758 žil tu spolu už i so svojou manželkou, Annou Pestvármegyei.

Po smrti Padányi Biró Istvána v r. 1791 a jeho manželky, Anny v r. 1805 sa kaštieľ zakrátko dostal do vlastníctva rodu Kondéovcov /získal ho Kondé József Benedek (1760–1831)/, ktorí ho prestavali a na štít budovy postavili svoj erb (s iniciálou – JBK – Josephus Benedictus Konde) a vtedy usadili na vrchol štítu i slávnú sochu morcky.

Stačí teda pár pokolení aby sa na nejaký rod pozabudlo? Čaká nás to isté? Tolko o zrodu a rannej histórii Žltého kaštiela ...

SPRAVODAJ MÚZEA
XXIII. roč./évf. 2005-2014

Vydalo: Žitnoostrovne múzeum v Dunajskej Strede
Zodpovedný za vydanie: PhDr. Zsigmond Tibor, riaditeľ
Kordinátor: Mgr. Bevilagua Olga
Tlačová predpríprava: namedia – Nagy Attila
Náklad: 500
Tlač: Valeur s.r.o., Dunajská Streda
Nepredajné.

MÚZEUMI HÍRADÓ
XXIII. roč./évf. 2005-2014

Kiadta: Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely
A kiadásért felel: PhDr. Zsigmond Tibor, igazgató
Kordinátor: Mgr. Bevilagua Olga
Nyomdai előkészítés: namedia – Nagy Attila
Példányszám: 500
Nyomdai munkálatok: Valeur s.r.o., Dunajská Streda
Ingyenes kiadvány.
ISBN: 978-80-971674-0-0